

Honvág

Az író a modern örmény próza egyik legkiemelkedőbb alakja az 1915-ös törökországi mészárlások menekültje-árvája volt. Nehéz sors, kemény küzdelmek után lett a háború után az örmény irodalmi élet egyik vezéralakja. Írásaiban az új társadalmi rend és erkölcsiség problémakörét dolgozta fel, a történelmi múlt és a jelen között kereste a kapcsolódási pontokat. Élete utolsó éveiben írta meg hattýudalát, a „Fehér könyv” elbeszéléskötetet, mely a Nahapet című kisregény mellett négy hosszabb elbeszélést tartalmaz (A fehér könyv, Honvág, Az Eufrátesz hídján, Édes anyanyelvünk).

Hracsja Kocsar e kötetében a pokloból szabadult egyszerű örmény ember hazaszeretetét, emberségét, jóságát, életrealitását rajzolja meg. A Honvág című elbeszélés mezőőret, Arakelt, aki külsőre épp olyan hatalmas termetű, mint Nahapet, Ohan apó, vagy épp az öreg történész – Kocsar szeretettel ábrázolt nagy öregjei – az elveszett haza utáni vágyakozás valóban visszaviszi a szülőföldre. (Az író a főhős prototípusát személyesen is ismerte: Bale Ajvajant, a hoktemberjani Dzsanfida falu lakosát tiltott határátlépésért kétszer is bebörtönözték.) Az egyre embertelenebbé váló sztálini diktatúra háttere és ellenpólusa az elbeszélésben felragyogtatott emberségnek, őszinte érzelmeknek és örök értékeknek.

A falu az Araksz partjára épült. Olyan közel a folyóhoz, hogy nemcsak a tavaszi áradás habjainak zúgása, de az őszi hullámok szelíd csapdosása is behalatszott a házakba. Reggelente olyan közelinek tűnt, olyan tisztán kivehető volt az Ararát és a Bardughjan-hegyvonulat, még a hegyoldalban zöldellő paréj és úrifű is, akár szakítani lehetne belőle. A holdfényes nyári éjjeleken sem volt gyönyörűsegebb látvány, mint a karnyújtásnyira hullámzó Araksz a messzeségbe vesző örmény hegyek karéjával.

Arakel azon az emlékezetes napon is a háza előtti farönkön üldögélt. Szeme a távoli hegyeket kémlelte, mint rendesen, s lelke legmélyéből szakadt fel a sóhajtás, de csak úgy, magamagának:

– Héj, Sztálin elvtárs, hogy löknének le a trónodról, amért odadobtad a kutya töröknek a mi szép hazánkat...

Aram meghallotta a fohászt, szörnyen megharagudott az apjára, és keményen összeteremtette. Estére Tigran is hazajött. Akkor a két testvér kétfelől esett neki az öregnek, s hogy mi mindent nem vágta szegény fejéhez! Az anyjuk is a fiúk partjára állt, ő is rátámadt Arakelre.

...Addig veszekedtek vele, míg Arakel megbánta azt is, hogy egyáltalán szóra nyitotta a száját, s bocsánatot kért a fiaitól.

– Tanulatlan ember vagyok én, édes gyermekeim, bocsásatok meg apátoknak... Hogy lennék én szovjetellenes, édes fiacskám, hát még ellenség... Erre akár most megesküszök neked... Amit mondtam, az se idegen szájból jött, szívemből fakadt az... Hogyne volnék hálás a szovjethatalomnak, gyermekeim... De ládd-e, ha az elveszett hazánkat visszaadnák, annak örülnék igazán, örömben még tán boldogviknek is beállanék. Szavamat adom neked, lelkem fiam, beállanék én, be bizony...

Arakel értetlenül nézett, mert „szívéből fakadt”, őszinte bocsánatkérése csak olaj volt a tűzre.

– A gyerekeid ellensége vagy, öreg – kiabált fel paprikázva a felesége –, mit ártod bele magad olyanba, ami nem a te eszednek való? Jól mondják, hogy félnótás vagy, úgy igaz...

Az eset után a fiúk egy hétig nem szóltak az apjukhoz, mások előtt meg zavartan viselkedtek, sőt, némi riadtság látszott az arcukon.

A falu lakói régen hozzászótkak már az Araksz partján épült faluhoz, beleszótkak új életük rendjébe is. Gyümölcsöt termeltek, sárga- és őszibarackot, meg szőlőt, aminek hírért sem hallották „otthon” azelőtt, s jókedvűen gyűjtötték be a bőséges termést, vígan szüretelték a gyümölcsöt. Belevetették magukat a tengernyi munkába, s az új gondok között teljesen elfelejtkeztek arról, hogy annak idején éppen azért telepedtek a határ menti Araksz közvetlen partjára, mert szerettek volna minél közelebb maradni az elhagyott szülőhazához. Ám teltek-múltak az évek, lassacskán elhagyogatták az otthoni viselet darabjait, beszédjükből kikoptak az otthoni idioma ízes fordulatai. Arakel szívfájdalommal nyugtázta a változást, de nem panaszkodott, nem is lázadozott miatta. Hogy is érthetné meg ezt az új világot ő, a hajdani mezőőr?

Éjszaka nyugtalanul aludt. Álmában hangosan beszélt, értelmetlen szavakat hadart, sóhajtozott. Egyszer fel is kiáltott, azon a rettentő otthoni hangon, mint amikor meglátta, hogy a nyáj megszabadult a búzamezőbe, s letaposta a vetést. Akkorát kiáltott, hogy megrendült bele a hegy és a völgy.

Szanam megrázta a férjét.

– Mi lelt, öreg?

Arakel kinyitotta a szemét, szétnézett, nem értette, hol van.

– Mit álmodtál?
– Otthon vótam... osztán a nyáj belément a vetésbe... legázolta... én meg felharagudtam...
– A csuda vigyen el! – fakadt nevetésre az aszszony. – Otthon, mindig csak az otthon... Otthonnal a szádon fogsz meghalni...

Moszkva hivatalos levelet küldött a Török Köztársaság külügyminisztériumába, a külügyminiszter úr őexcellenciájának. A levélben részletezték Arakel eltűnésének körülményeit, s azzal a kéréssel fordultak a baráti Törökország kormányához – hivatkozva a két állam által kölcsönösen aláírt ilyen és ilyen megállapodásra –, hogy kéri a fent nevezett Arakel Jelojant letartóztatását, s ezt követő kiadatását a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége kormányának a célból, hogy nevezett Arakel Jelojan államellenes cselekedetei miatt törvény előtt vonassék felelősségre. A szovjet fél kifejezi azon meggyőződését, hogy a baráti Törökország mindent megtesz a szovjet kormány kérésének teljesítése érdekében. A levelet aláíró diplomata őszinte nagyrabecsülését és mély tiszteletét fejezi ki Törökország külügyminisztere őexcellenciájának, és várja a török fél választát. Moszkva, 1930. szeptember...

A beállt szünet után az elnök régi ismerősként mosolyodott Arakelre.

– Arakel Jelojan, hány éves is vagy te?
– Hogy hány éves vónék?
– Igen.
– A ter-gukaszozi háború idején, ha nem csalódom, már bornyút őriztem, lehettem úgy tizenkettő, tizenhárom...
Az elnök utána számolt.
– Akkor most hatvanöt-hatvanhat éves vagy.
– Úgy biza.
– Miféle munkád volt ott, a régi hazádban?
– Mezőőr vótam én, csósz.
– Aztán a menekülés után, itt a faluban?
– Akkor is mezőőr.
– És most?
– Mostan itten megtettek Júdásnak, üldögelek nálatok, a ti rabotok vagyok...

Ismét megrekedt a beszélgetés. Leesett a süveg Arakel térdéről, lehajolt, felvette, s tanácstalanul nézett az elnökre, aztán tétován elmosolyodott.

– Arakel Jelojan! – kezdte újra az elnök.
– Parancsára! – válaszolt készségesen Arakel.
– Én kérem tőled, hogy minden kérdésre őszintén válaszolj, ha ki akarsz innen szabadulni, ha nem akarsz ártani a fiaidnak. De jaj lesz neked, Arakel Jelojan, ha megpróbálsz félrevezetni bennünket.
– Az igaz bíró vesse lelkemet az örök tűzre, ne temessenek szentelt földbe, tépjen szét a farkas és a mező vadja, ha hazudnék neked, elvtárs lelkem...

– Na, akkor megegyeztünk. Őszinte vallomást teszel?

– Őszintét.
– Először is azt mondd meg, ki küldött téged Törökországba?

Arakel csak nézte az elnököt, gondolkozott, mélyet sóhajtott.

– Hogy ki kúdtott?

– Igen.

– A szívem... a szívem súgta, hogy eredj haza, Arakel, nézd meg az otthoni földet, eredj! A szívem a bűnös egyedül...

– Arakel bátya!

– Mondjad, lelkem...

– Nekem az igazat mondd, Arakel bátya...

– Örök szégyen szálljon a fejemre, meg a nemzetiségemre, ha hazudok neked...

– Miért mentél Törökországba?

– Az otthoni föld után vágyódtam én...

– De hát a honvágy csak nem viszi az embert Törökországba?

– De bizony, odaviszi.

– A többieket miért nem vitte oda?

– Gyenge az én szívem..., a többieké erős...

– Aztán minek jöttél vissza?

– Hát itt a családom, az egész nemzetségem, a népem, itten van most már Örményország...

– De ha itt van neked Örményország, akkor mi dolgod volt odaát? – erősködött az elnök.

– A szívem húzott oda, lelkem...

– Az embert az értelme vezesse, ne a szíve!

– Nem jártam én iskolát, a szívem vót az én tanítóm, a szívem, akit se szó, se tanács nem kormányoz... A vágyódástul megháborodik, osztán nem ismer se határt, se törvényt...

Az elnök feszülten hallgatta Arakelt; közben az arcát, önkéntelen mozdulatait is figyelte.

– Ezt a honvágyat el kell felejtened! – mondta kimerően, pártfogói modorban; kíváncsi volt, mit szól rá az öreg.

– Nem lehet azt – válaszolta egyszerű határozottsággal Arakel.

– Lehet, hogy te nem felejtetted, de a fiaid, a következő nemzedék majd elfelejti.

Arakel mélyet sóhajtott.

– Nem hinném. A honvágy olyan, mint a tondirtűzhely hamuja alatt a parázs. Nincs lángja, füstje; azt véled, kialudt, de csak kotord meg a hamut, ott izzik alatta a parázs. Ott kojtol alatta a tűz. A tűz örök, akár az igazság... A honvágy se alszik el, akár csak a tűz... Az új nemzedék még éretlen, ződ, s amíg ződ, nedves a gyökere. Ha megérik, majd megpirosodik, meg is szomjazik... A honvágy is folyton szomjazik, mint a tűz.

Krajcsir Piroška fordítása